

Рудюк М.В. Вклад М.С. Филоненко в организацию работы службы движения Юго-Западных железных дорог

В статье освещается вклад выдающегося инженера железнодорожника М.С. Филоненко в становлении и развитии организации эксплуатационной работы службы движения железных дорог России конца XIX в. Изложено детальное описание структуры службы движения Юго-Западных железных дорог 1880 – 1895 гг. и изменения предложенные М.С. Филоненком для улучшения ее функционирования.

Ключевые слова: *служба движения Юго-Западных железных дорог, эксплуатационная работа, пассажирское и грузовое движение, М.С. Филоненко.*

Rudiuk M.V. The contribution of M.S. Filonenko to the organization of work the train-service department on the South-Western railways.

The contribution of prominent railway engineer M.S. Filonenko to the development organization of railway field operations the train-service department in Russia of the late XIX century is reported in the article. The detailed description of the structure of the train-service department on the South-Western railways 1880 –1895, and the changes proposed by M.S. Filonenko to improve it's functioning.

Keywords: *train-service department on the South-Western railways, railway field operations, passenger and cargo movement, M.S. Filonenko.*

УДК: 629.12(092)+930.24

Сандурська О.В.

ОСНОВНІ ЕТАПИ БІОГРАФІЇ ВИДАТНОГО КОРАБЕЛЬНОГО ІНЖЕНЕРА В.П. КОСТЕНКА: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Дана стаття присвячена історіографічному аналізу основних питань життя та діяльності видатного корабельного інженера Володимира Полієвктовича Костенка. Крім того, автором запропоновано умовну періодизацію історіографічних досліджень в різних аспектах біографії вченого.

Ключові слова: *морський транспорт, корабель, В.П. Костенко, наука, техніка*

У 2006 р. вся наукова громадськість України та Росії відзначала 130-річчя від дня народження видатного корабельного інженера, винахідника, автора робіт з гідродинаміки, хвильового опору, броньового захисту кораблів, проектувальника суднобудівних заводів на території України та всього Радянського Союзу, лауреата Державної Премії – Володимира Полієвктовича Костенка.

Проте, незважаючи на його вагомий внесок у розвиток військового та торговельного флотів, донині залишається малодослідженою наукова спадщина вченого. Зважаючи на його величезний внесок в розвиток вітчизняного кораблебудування, на сьогоднішній день досить актуальним залишається питання історіографічного аналізу життя та діяльності В.П. Костенка.

Метою даної статті є окреслення основних питань історіографії біографії вченого.

Для досягнення поставленої мети, маємо розв'язати наступні завдання:

- 1) охарактеризувати основні історіографічні періоди фактів з життя та діяльності корабельного інженера;
- 2) визначити найбільш значні сфери із життєпису В.П. Костенка, якими були зацікавлені дослідники-автори публікацій.

На початку ХХІ ст. відбулося значне зрушення в дослідженні фактів життя та діяльності корабельника. Так, зокрема, вже у 2000 р. Г. Смірнов, у співавторстві з Наталією Володимирівною Костенко, дочкою видатного інженера, стали авторами першої узагальнюючої праці «Жизнь и деятельность кораблестроителя В.П. Костенко» (2000) [1]. Книга писалася на основі матеріалів сімейного архіву Костенків та мемуарів самого Володимира Полієвктовича.

Крім зазначеного, серед сучасних робіт про В.П. Костенка можемо визначити також статті С.П. Сірого, О.Д. Холодова, Н.О. Рижевої, В.В. Бабича, В.М. Василенка та ін.

У процесі дослідження літератури про життя та діяльність В.П. Костенка пропонуємо виділити три періоди: перший – література дорадянського періоду (1904-1917), другий – радянська література (1917-1991) та третій – сучасний період розробки проблеми.

Перший період характеризується перш за все інтенсивним розгортанням досліджень ученого, формуванням його наукових та інженерних інтересів у галузі кораблебудування.

Другий період найбільш інформативний, охоплює майже 75 років і представлений як низкою публікацій самого автора, так і дослідженнями його наукової спадщини.

Сучасний період найбільше характеризується вшануванням пам'яті вченого, особливо у зв'язку з його 125-річчям від дня народження. Комплексне вивчення творчого доробку вченого дало можливість простежити за еволюцією наукових поглядів В.П. Костенка та визначити основні наукові напрями його досліджень.

Діяльність видатного винахідника та інженера є складовою цілої епохи в історії української та світової науки і техніки.

80-90-ті роки ХІХ ст. – це роки становлення вітчизняного морського флоту, і разом з цим етап становлення В.П. Костенка як відомого вченого, інженера, винахідника і громадського діяча. Етапи становлення та розвитку морського транспорту, а також його роль в Російській імперії та загальна характеристика діяльності видатних учених-винахідників, їх внесок у науково-технічний прогрес досить широко окреслені у виданнях, присвячених суднобудівній та морській справам, історії розвитку вітчизняного кораблебудування в Україні, зокрема, та в Російській імперії в цілому. В цих роботах можемо знайти цікаву та важливу інформацію про життя та діяльність В.П. Костенка.

Вагомим джерелом для відтворення життя корабельного інженера, особливо окреслення його особистих якостей, стосунків з людьми, є спогади сучасників. Так, діяльність В.П. Костенка на броненосці «Орел» та його участь у Цусимському бою яскраво віддзеркалюють спогади батька Полієвкта Івановича Костенка «От Кронштадта до Цусимы на броненосце «Орел» во 2-й Тихоокеанской эскадре» (1918) та опис радянського письменника, доброго товариша Володимира Полієвктовича, О. Новікова-Прибоя «Цусима» (1938).

Серед важливих історико-наукових розвідок про В.П. Костенка відзначимо праці, які побачили світ ще за життя ученого. Це, перш за все, робота О.М. Писаржевського «Адмирал корабельной науки» (1945). Також, факти біографії, цікаву інформацію про початок інженерної кар'єри, участь Володимира Полієвктовича у Цусимському бою у 1905 році досить широко наводяться у роботах С. Лучинінова «Герой «Цусимы» (1951) [2], «Талантливый судостроитель; (К 70-летию со дня рождения, 50-летию инженерной, научной и общественной деятельности лауреата Гос. Премии В.П. Костенко)» (1951) [3]. Ці публікації розкривають цікаві факти життєвого шляху вченого, дають можливість побачити його як особистість та видатного вченого.

Оригінальну інформацію про діяльність В.П. Костенка в галузі суднобудування, зведення морських заводів та верфей, живучості судна можемо знайти у його доповідях стосовно конструктивних недоліків судових систем броненосців типу «Бородіно» (1906), аналізу вихідних принципів проектування нових лінкорів (1936), основних положень з проектування та будування морських суднобудівних підприємств та верфей (1946), захисту живучості бойових кораблів у II Світовій війні (1951), тощо.

Формування наукового світогляду корабельного інженера, його життєвих принципів та політично-громадських поглядів відбувалося під впливом його близьких друзів та колег. Учень та відданий послідовник таких видатних вчених як Степан Осипович Макаров та Олексій Миколайович Крилов, він впродовж своєї науково-технічної діяльності творчо продовжував їх інженерні та наукові традиції. Так, Володимир Полієвктович мав дуже теплі дружні стосунки із великим винахідником, автором таблиць непотоплюваності судна Олексієм Миколайовичем Криловим. Останній немало згадує про В.П. Костенка у своїх «Спогадах» [4]. Він зазначає, що хоча Володимир Полієвктович і не мав вчених ступенів і звань, проте був вартим ступеню доктора технічних наук і без захисту дисертації. Також, В.П. Костенко досить тісно співпрацював із відомим винахідником, проектувальником підводних човнів нового типу, Іваном Григоровичем Бубновим, який на час знайомства із корабельним інженером був професором кораблебудівного факультету Петербурзького політехнічного інституту. Володимир Полієвктович досить часто звертався

до розробок І.Г. Бубнова при проектуванні нових типів лінкорів. Важливо зазначити, що впродовж всього свого життя В.П. Костенко займався самовдосконаленням у галузі інженерної справи, проектування суднобудівних заводів і верфей, теорії та будови судна. Він був одним із небагатьох кораблебудівників, який в досконалості знав зарубіжне суднобудування. Можна із впевненістю сказати, що серед його сучасників досить складно було знайти іншого спеціаліста, в роботах якого спостерігалось б таке багатогранне дослідження не лише технічних властивостей суден, але і тактики їх бойового використання.

Ще одним важливим джерелом дослідження фактів біографії вченого є опубліковані спогади його дочки Наталії Володимирівни Костенко (2011) [1]. В цих спогадах також можемо знайти характеристику В.П. Костенка як особистості, як людини і батька.

Проте, мабуть, найцікавішим джерелом вивчення фактів життя та діяльності Володимира Полієвктовича є, все ж таки, його власні щоденники, які охоплюють ранній період його роботи на флоті та містять в собі відомості про інженерні розробки вченого та досвід, здобутий під час перебування за кордоном. Ці щоденники були опубліковані і на сьогодні відомі як основна робота В.П. Костенка «На «Орле» в Цусиме: Воспоминания участника русско-японской войны на море в 1904 – 1905 гг.» (1955) [5]. У цій праці корабельний інженер детально описує організацію і підготовку 2-ї ескадри під час переходу з Балтійського моря на Далекий Схід, особливу увагу приділяє будівництву і озброєнню кораблів, аналізує характер пошкодження суден, засоби та методи забезпечення їх живучості у бойових умовах. Одночасно, він висловлює багато повчальних і цікавих тактичних міркувань та висновків.

З іншого боку, ми вважаємо, що названих праць про факти з життя та діяльність В.П. Костенка, опублікованих за його життя все-таки недосить. Отже, історіографію вивчення біографії корабельного інженера не можна вважати в повній мірі ґрунтовно розробленою та повною, оскільки про нього як про майбутнього видатного інженера було написано дуже мало. Значну кількість інформації про нього, яка відноситься до другої половини ХХ ст., можемо знайти в різноманітних публікаціях журналу «Судостроение». Прізвище вченого фігурує не лише у списку його авторів, але і серед доповідачів та у протоколах засідань редколегії.

Чимало біографічних фактів з життя та діяльності В.П. Костенка, а також детальну інформацію про брата Михайла Полієвктовича знаходимо у монографії Г. Крупи «Семья одаренных: Наши знаменитые земляки» (1958) [6].

Як відомо, одним із найвизначніших переломних моментів у житті Володимира Полієвктовича є його участь у Цусимському бою як корабельного інженера броненосця «Орел». Саме завдяки йому, після отримання значних пошкоджень, «Орел» зміг залишитися на плаву. Тому

багато публікацій було присвячено вченому, як видатному учаснику та герою Цусимського бою. Зокрема, це статті Б. Осикова «Герои «Цусимы» (1967) [7], О. Краснова «Кто расскажет о герое «Цусимы» (1971) [8] та ін.

Впродовж 70-х років ХХ ст. відбувається різке збільшення досліджень біографії В.П. Костенка. Це пов'язане, перш за все, із відзначенням 90-річчя із дня народження вченого. Для цього періоду характерні зокрема публікації, присвячені роботі Володимира Полієвктовича в промисловості, його участі у проектуванні нових форм суден, зведенні суднобудівних заводів і верфей. Серед дослідників цих питань можемо виділити наступні статті: М. Правдін «Выдающийся деятель отечественного судостроения: (К 90-летию со дня рождения В.П. Костенко)» (1971) [9], В. Істомін «Герой «Цусимы» – выдающийся кораблестроитель» (1971) [1, с.202], «Из истории судостроительного завода» (1972) [1, с.202].

З іншого боку, дуже мало інформації знаходимо про В.П. Костенка, як про політичного та громадського діяча. Основна причина цього – революційна діяльність корабельного інженера на боці есерів. Крім того, досить часто погляди вченого могли розходитися з поглядами радянської влади. Впродовж життя, Володимира Полієвктовича неодноразово з різних причин заарештовували і навіть виносили смертний вирок. Та, все ж, виділимо кілька робіт, які висвітлювали саме політичну діяльність вченого. Це стаття Б. Осикова «Рожденный шквалом революции» (1975), Ю. Логвіна «Революционер, моряк, инженер» (1977).

Один із найбільших масивів інформації про різні сфери життя та діяльності видатного кораблебудівника відноситься вже до початку 80-х років ХХ ст. Адже, саме в цей час широко відзначали 100-річний ювілей із дня народження Володимира Полієвктовича. Серед публікацій цього періоду можемо знайти і матеріали про життєвий шлях В.П. Костенка, і про його внесок у розвиток суднобудування, і аналіз його наукового та інженерного доробку тощо. Зокрема, життєвий шлях вченого розкривають: М.Ф. Малкін у своїх роботах «Подготовка к 100-летию со дня рождения В.П. Костенко» (1980), «Выдающийся корабельный инженер: 100 лет со дня рождения В.П. Костенко» (1981), «Герой романа «Цусима» (1981), «Творец совершенных кораблей: (К 100-летию со дня рождения В.П. Костенко)» (1981), «Воин и ученый: 100 лет со дня рождения В.П. Костенко» (1982) [10-14].

Окремо виділимо дослідників, які присвячували свої публікації участі корабельного інженера у розробці та зведенні суднобудівного заводу в Комсомольську-на-Амурі та Северодвінську. Серед них: М. Малкін, В. Істомін, В. Чернов, та ін.

Коротку та лаконічну інформацію про Володимира Полієвктовича можемо знайти в Радянських енциклопедіях та словниках.

На цьому завершується радянський період дослідження біографічних фактів з життя Володимира Полієвктовича Костенка. Маємо відзначити,

що у перелічених роботах найбільше уваги приділялось саме біографії вченого, його внеску у розвиток суднобудування. При цьому висвітлено дуже мало інформації про політичну та громадську діяльність В.П. Костенка, а аналітичні роботи наукового доробку корабельного інженера майже зовсім відсутні. Не знаходимо також і характеристики теоретичних розробок вченого і його внеску в теорію судна і питання живучості судна. З іншого боку, під час вивчення перелічених робіт не раз бачимо позитивні відгуки з боку дослідників-авторів статей і монографій. Це доводить, що Володимир Полієвктович користувався пошаною серед сучасників і колег.

Дуже цікавою є історіографія про життя та діяльність В.П. Костенка сучасного періоду. З середини 80-х років аж до 1995 року дослідження життєвого шляху вченого припинилось майже повністю. Тільки з 1995 року з'являються роботи, присвячені аналізу зауважень В.П. Костенка щодо конструкції лайнера «Титанік», адже саме він, після ознайомлення з проектом судна, зазначив, що «Титанік» може піти на дно, отримавши невелику пробоїну. Таким чином, кінець ХХ ст. та повернення до вивчення творчості вченого, ознаменувалось саме тим, що його називали інженером, який передбачив загибель «Титаніка». Серед публікацій на цю тему можемо виділити роботи В. Соловйової «Сила судьбы?– Сила разума (Одиссея русского инженера, предсказавшего гибель «Титаника»)» (1995), «Инженер, который предсказал гибель «Титаника» (2000), О. Сакс «Русский инженер, предсказавший гибель «Титаника» (2002). Окрім вищезгаданої теми «Титаніка», в сучасній літературі також можемо знайти ще кілька публікацій про видатного корабельного інженера. Найчастіше, це статті біографічного характеру про життєвий шлях вченого. Серед них: М. Малкін у своїй статті «С клеймом английского шпиона» (1997) [1, с. 202] описує основні віхи життя вченого, дає коротку характеристику політичних поглядів Володимира Полієвктовича, В.І. Якушев публікує детальний аналіз внеску В.П. Костенка у розвиток суднобудівної галузі в Комсомольську-на-Амурі та Сєверодвінську «Вклад В.П. Костенко в разработку проектов судостроительных заводов в Комсомольске-на-Амуре и Северодвинске» (1999) [15]. Ця публікація стала однією з нечисленних робіт, присвячених інженерній діяльності винахідника.

І вже у 2005 р. В.В. Бабиш публікує ще одну коротку біографічну розвідку про видатного вченого «От Цусимы до Николаева: удивительная судьба Николаевского мэра» [1, с. 202]. Після детального вивчення історіографії Володимира Полієвктовича можемо умовно виділити в ній дві групи: ті, що стосуються безпосередньо біографії корабельного інженера, і ті, що відносяться до історії тих галузей науки і техніки, у розвиток яких він зробив помітний внесок. Ми звертаємо увагу на те, що вивчення життєвого шляху, наукового, організаційного доробку та політичної і громадської діяльності В.П. Костенка в останньому

десятиріччі ХХ – поч. ХХІ ст. помітно зросло. Ми прагнемо показати, що Володимир Полієвктович є однією з визначних особистостей у вітчизняній науці і техніці, тому прагнемо всебічно і ґрунтовно дослідити його біографію, науковий доробок та внесок у становлення вітчизняного кораблебудування.

З іншого боку, можемо зробити висновок, що на сьогоднішній день не існує цілісного наукового дослідження, у якому була б всебічно розкрита діяльність та проаналізований розвиток наукових поглядів В.П. Костенка в науці і техніці. Питання його наукової, інженерної діяльності досить фрагментарно потрапили в коло питань, порушених дослідниками, а деякі взагалі не потрапили. З іншого боку, слід зазначити, що на даному етапі дослідження історіографії життєвого шляху вченого не є розкритим у в повній мірі і потребує подальшого вивчення.

Надалі планується також розкрити такі питання з біографії та життя вченого як: характеристика джерельної бази, що окреслює життєпис вченого, характеристика раннього періоду життя та діяльності вченого, аналіз наукового доробку Володимира Полієвктовича.

Література

1. Смирнов Г.В., Костенко Н.В. Жизнь и деятельность кораблестроителя В.П. Костенко / Г.В. Смирнов, Н.В. Костенко. – СПб.: ГалеяПринт, 2000. – 203 с.
2. Лучининов С.Т. Герой Цусимы / С.Т. Лучининов // Смена. – 1951. – 17 октября. – С. 2.
3. Лучининов С.Т. Талантливый судостроитель / С. Т. Лучининов // Судостроение. – 1951. – № 5 (157). – С. 42 – 43.
4. Крылов А.Н. Мои воспоминания / А.Н. Крылов. – М.: Изд-во АН СССР, 1945. – 380 с.
5. Костенко В.П. На «Орле» в Цусиме / В.П. Костенко. – Ленинград: Судостроение, 1968. – 492 с.
6. Крупа Г.В. Семья одаренных: наши знаменитые земляки / Г.В. Крупа. – Белгород: Кн. Изд-во, 1958. – 84 с.
7. Осыков Б.О. Герои «Цусимы» / Б.О. Осыков // Белгородская правда. – 1967. – 2 апреля. – С. 4.
8. Краснов А. Кто расскажет о герое «Цусимы» / А. Краснов // Дальневосточный комсомолец. – 1971. – 10 апреля. – С. 4
9. Правдин М.Е. Выдающийся деятель отечественного судостроения: (К 90-летию со дня рождения В.П. Костенко) / М.Е. Правдин // Судостроение. – 1971. – № 9. – С. 64 – 65.
10. Малкин М.Ф. Подготовка к 100-летию со дня рождения В.П. Костенко/ М. Ф. Малкин// Судостроение. – 1980. – № 9. – С. 53 – 54.
11. Малкин М.Ф. Выдающийся корабельный инженер / М. Ф. Малкин // Судостроение. – 1981. – № 10. – С. 58 – 60.

12. Малкин М.Ф. Герой романа «Цусима» / М. Ф. Малкин// Ленинградская Правда. – 1981. – 20 сентября. – С. 1.

13. Малкин М.Ф. Творец совершенных кораблей: (К 100-летию со дня рождения В.П. Костенко) / М.Ф. Малкин // Морской сборник. – 1981. – № 10. – С. 52 – 53.

14. Малкин М.Ф. Воин и ученый: 100 лет со дня рождения В.П. Костенко/ М. Ф. Малкин // На страже Заполярья. – 1982. – 3 янв.–С. 5.

15. Якушев В.И. Вклад В. П. Костенко в разработку проектов судостроительных заводов в Комсомольске-на-Амуре и Северодвинске / В. И. Якушев // Судостроение. – 1987. - №3. – С. 24-31.

Сандурская О.В. Основные этапы биографии выдающегося корабельного инженера В.П. Костенка: Historiografia проблемы

Данная статья посвящена историографическому анализу основных вопросов жизни и деятельности известного кораблестроителя Владимира Полиевктовича Костенко. Кроме того, автором предложена условная периодизация историографических исследований в различных аспектах биографии ученого.

Ключевые слова: морской транспорт, корабль, В.П. Костенко, наука, техника

Sandurskaja E.V. The Basic stages of biography of prominent ship engineer V.P. Kostenko: Historiography of problem

This article is devoted to the main aspects of life and work of the well-known marine engineer Volodymyr Polievktovych Kostenko. Besides the author proposes approximate periodization of historiographical research in different aspects of biography of the scientist.

Keywords: marine transport, ship, V.P. Kostenko, science, technique

УДК 625.1 (09)

Стрелко О.Г.

**ІНЖЕНЕР ШЛЯХІВ СПОЛУЧЕННЯ Ю.В. ЛОМОНОСОВ
ПРО НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЗАЛІЗНИЦЬ**

У статті висвітлюється внесок видатного вітчизняного інженера-залізничника, професора Юрія Володимировича Ломоносова (1876–1952), вченого в галузі тяги поїздів, взаємодії рухомого складу і колії, експлуатації залізниць. Він створив «Контору опытов над паровозами» (1912–1917). Під керівництвом Ю.В. Ломоносова розроблено проект одного з перших вітчизняних тепловозів (побудований у 1924 р. у Німеччині). У 1918–1920 рр. Ю.В. Ломоносов був членом колегії Народного Комісаріату шляхів сполучення, у 1920–1923 рр. – головою російської залізничної місії щодо закупівлі паровозів за кордоном. З 1927 р. мешкав за кордоном. Наукові праці присвячені дослідженню тяги поїздів, випробуванням рухомого складу, науковим проблемам експлуатації залізниць.

Ключові слова: тяга поїздів, залізничний транспорт, колія, паровоз, рухомий склад.

У 1922 р. Російська залізнична місія в Берліні публікує 3-тє видання